

Др Марко Стојановић
Етнографски музеј у Београду

МУШКО РАДНО ОДЕЛО У КУЛТУРИ ПРИВРЕЂИВАЊА – Питања и одговори –

Контекстуализација културе одевања у етнографској музеологији била је од самих почетака превасходно усмерена ка свечаном обрасцу који еманира „дух времена” и народног генија, припадника традиционалних заједница. Међутим, у обиљу питања и музеолошких изазова насталих у протеклим деценијама, све значајније се разматрају улога и значај свакодневних активности, које, напослетку, дефинишу хабитус и системе вредности. У таквом светлу посматрано, указала су се три могућа питања у оквиру преиспитивања улоге и значаја мушких одевних образаца примењиваних у оквирима културе привређивања. На првом месту било би то да ли постоји дистинктивно и вредносно одређење на основу којег је радна одећа до данас остала на маргинама истраживања, музеализације и репрезентација, а потом постоји ли културни период у којем промене у облику и садржају мушког одевања престају да буду у пољу народног и традиционалног. Напослетку, треба назначити постоје ли теоријска и практична ограничења која спречавају данашње музејске стручњаке да усмере поглед ка наступајућем периоду у којем ће наша непосредна прошлост и дословно постати у довољној мери етнографски значајна за музеализацију и потоња тумачења промена у одевним обрасцима.

Кључне речи: култура одевања, култура привређивања, народна ношња, радно одело, етнографска музеологија, Етнографски музеј.

Увод и приступ

Обрасци културе одевања припадника традиционалних сеоских заједница несумњиво су сврстани у значајне маркере на основу којих се делатност етнографске музеологије препознаје, како од стране стручних и научних кругова, тако малтене и од свих других, који у било ком контексту помисле на народну културу. Етнографски музеј у Београду (у наставку ЕМ) – у својству је најстарије балканске специјализоване музејске институције за етнографски материјал, стога је несумњиво у значајној мери дао свој допринос тумачењима слојевито постављене проблематике одевних образаца у кључу народног костима: одеће и обуће у општем и ужем смислу, комплета народних ношњи, појединих одевних елемената итд. Приступ обимној теренској грађи и музеализованим културним добрима одредило је бројне прилоге, чланке, монографије и изложбене пројекте, који су реализовани у оквиру преко једног века дуге самосталне делатности. С обзиром на то, на самом почетку треба напоменути како је делатност институције – и то не само у пољу народне културе одевања, од самих почетака била укључена у развитак етнолошке мисли и деловања, што је резултовало тиме да један од њених до скорашњих дана утемељаваних праваца музеолошког деловања бива превасходно оличен у стандардизованим, тврдо постављеним репрезентацијама етнографског културног наслеђа (упореди Бушић 2014: 165–166).

Романтичарски период¹ у настанку етнологије као научне дисциплине код нас, очигледно кореспондирајући с процесом утемељивања музејске делатности оствареним путем аквизиција, музеализација и документовања материјалних сведочанстава на основу којих је било могуће доказивати постојање „народног духа”, етничког менталитета, или „народоносних” психофизичких особина, међу приоритете, на основу претходно изложеног, до данас сврстава набавку различитих варијетета ношњи.² У контексту изложбених пројеката такав приступ допринео је томе да култура одевања и украшавања (п)остане доминантан ресурс из којег су сукцесивно произлазила бројна тумачења по критеријуму географских, технолошких, орнаментал-

¹ Романтизам српске етнографије умногоме оличава антропогеографско одређење и садржај делатности Јована Цвијића на проучавању традиционалних заједница и њихових припадника, те и савремена тумачења о томе (Цвијић 1987), но, свеједно је у питању „дух времена” у етнографији, о чему говоре прегнућа других истакнутих истраживача у региону (Војновић-Траживук 2001: 81–82). У вези с тим, става сам, етнологија је деценијама тежила ка својој „изворности”, коју је репрезентовала управо етнографском музејском делатношћу (погледи Ковачевић 2008).

² Тврдокорни став о изванредном значају малтене непроменљивих одевних образаца припадника традиционалних заједница не допушта постојање било каквих спољашњих утицаја. Првенство у набавци, тумачењима и репрезентацији одређених елемената материјалне народне културе у својству изворног, оригиналног, јединственог и слично, одражава целокупан, рекао бих, вредносни систем генерација етнографа и музејских етнолога (Бушић 2014: 165).

них или компаративно установљених параметара.³ Аргументација на основу које је досадашња пракса дистинктивно одређивала народну ношњу као непосредни, основни контекстуализовани образац наспрам других појавних и садржајних модела одевања, огледала се најпре у томе што је фолклорни костим идеалтипски прихватао и употребљаван у значењима која често искључују постојање било каквих процеса, промена и „другачијег” (упореди Гавриловић 2010: 36–38, Bonifačić 1997: 139).

Међутим...

Чињеница је како су током 19. века припадници традиционалних сеоских заједница у својству носилаца привредно самодовољног, тзв. патријархалног друштвено-културног модела, неумитно мењали сопствени систем вредности под снажним утицајем робно-новчане привреде. Поступно прилагођавајући привредно-егзистенцијални концепт у токовима изградње друштвеног система на путу ка пуној државној самосталности, сеоска домаћинства су (ослобођена стега османске окупације и њој припадајућег, петрификованог културног модела) усвајала и употребљавала занатске, мануфактурне, а од размеђа векова – у значајнијем обиму и квалитету – индустријски настале производе.⁴ Уплив средњоевропског културног круга током друге половине 19. века допринео је, између осталог, томе да становници како градских, тако и сеоских средина, почну да употребљавају и прихватају одећу с елементима модних стилова и тренутних трендова, као и претече конфекцијског одевања (погледати Ивановић Баришић 2017: 12–13, Маскарели 2019).⁵ Следствено томе, етничка и конфесионална припадност као превасходни симболи за дистинктивна одређења у тзв. *турско време*, притом препознатљиви на основу релација владари– народ/раја, ур-

³ Период читавог века прикупљања, музеализовања и репрезентовања народног обрасца у култури одевања традиционалних заједница оставља свој траг и данас у стручним разматрањима и тумачењима. Међу најновијим публикацијама, које су својеврсна апологија методолошке устрајности у бављењу поменутом проблематиком, треба поменути користан зборник радова Јасне Бјеладиновић Јергић под називом *Народне ношње у 19. и 20. веку – Србија и суседне земље*, у којем су одељци организовани по типолошком, антропогеографском, етничко-компаративном, орнаменталном и сличним истраживачким критеријумима (Бјеладиновић Јергић 2011).

⁴ Изузев готових материјала, позамантерије, дугмади и осталог прибора, већ крајем 19. и почетком 20. века се на производима домаће текстилне радности примећују утицаји индустријског друштва, на пример, по употреби хемијски насталих, тзв. *анилинских боја* (упореди Бушић 2014: 169–170, Ивановић Баришић 2017: 25).

⁵ Укључивање очигледних промена у начину живота припадника традиционалних заједница у разматрања о народном оделу/ношњи у сваком случају разграђује целокупан систем музеолошко-етнографских тумачења и репрезентација целокупне народне културе. У светлу разматрања о одевним обрасцима треба навести како „Ideološki su zasadi romantizma oву frazu (народна ношња, М. С.) и jezičnom osjećaju ograničili u razdjeljivanju i kombinatorici, tako da bi i danas svakom domaćem govorniku neskladno zvučao izraz poput „radnička nošnja”, „plemička nošnja”, „glumačka nošnja” ili „redovnička nošnja”. Nošnja je čvrsto svezana za sam narod, iz kojeg su se u XIX st. terminološki i institucionalno tek kretale naroditi mnoge društvene, kulturne i akademske ustanove”. (Kale 2008: 110–111).

бано–сеоско, оријентално–европско, бива потиснута настајућим класним и статусним разликама новог друштвеног поретка (упореди **Bonifačić 1997: 139**).⁶ Не базирујући се на убрзане промене образаца, модела и конкретних решења, стандардна етнографска музеологија у ЕМ поступала је, по досадашњем искуству, према прикупљању и проучавању материјала за народну културу одевања постављајући у жижну тачку музеализације свечане одевне обрасце и њихове деривате, уз то неписаним правилом назначивши како су женски костими, ношње, знатно чешћи изазов за излагања, аргументовања и разматрања.

Почев од првих „екскурзија за набавку предмета” до скорашњих дана сматрано је како репрезентативно, јавно и свечано готово искључиво говори о достојним манифестацијама „народног духа”⁷, насупротив радног, приватног и свакодневног обрасца понашања. У оквиру таквог става музеализација сведочанстава о свакодневном бивствовању припадника традиционалних заједница остајала је на маргинама музејске праксе, по страни, или је чак дословно порицана.⁸ Управо стога, у обиљу питања и музеолошких изазова насталих у протеклим деценијама, у делатности ЕМ су се, условно

⁶ Етнографска музејска пракса препознаје такав модел у ширим оквирима истраживања допунског привређивања, којем припадају културна сведочанства о, рецимо, пчеларству, лову, риболову, сечи, обради и транспорту дрвета, рабацилуку, а напоследку и рударству. Чињеница да не можемо говорити о „униформама” пчелара, сплавара или аласа не умањује значај других поменутих занимања у одевним обрасцима. Уз то, вредно је помена да су занимања дербенција, мартолога или војнука (у прилог томе, ЕМ у фондусу има организовану збирку под називом Опрема ратника у којој су разне врсте оружја) обављали хришћани под османском окупацијом, татари били претече поштанске службе, а да су, делатности каравана, рабација, кириција, бродара, скелација, сплавара и других сачињавале систем транспорта људи и добара пре појаве железнице.

⁷ Такав став аргументује постојање подударних комуникационих топоса из почетног периода рада Музеја – у првој деценији 20. века, те савременог тренутка. Концептуализација сталних поставки: прве из 1904. године (Бјеладиновић Јергић 2001: 10–12) и данашње (Бјеладиновић Јергић 2003: 5–6) актуелизује подударност у репрезентацији конструкта о националном/етничком/конфесионалном идентитету (упореди Simić 2006: 311–312) у оквиру традиционалних патријархалних заједница. О томе речито говори окосница прве поставке и изложених 59 комплекта народних ношњи (Бјеладиновић Јергић 2001: 12) наспрам концепта тренутне сталне поставке о српској саборности, који је умногоме потцртан експографским садржајем централне изложбене етаже с „[...] приказом великог сабора у сакралном окриљу, са народом у народним ношњама, (при чему, М. С.) обухваћени су многи српски крајеви [...]” (Бјеладиновић Јергић 2003: 5–6). У прилог таквом ставу поменуо бих и неку врсту претече делатности самосталног Етнографског музеја у Београду (у наставку ЕМ), о чему речито говори учешће Србије на Свесловенској изложби 1867. године у Петрограду и излагање за ту прилику посебно истражених и набављених комплекта свечаних народних ношњи (погледати Нишкановић, Карпова, Бижић – Омчикус, Прокопјева 2006), потом чињеницу да су на свим досадашњим сталним поставкама велики проценат изложених предмета представљали комплекти народних ношњи с накитом, а напоследку, примерима из непосредне прошлости, о чему говоре реализоване изложбе о, рецимо, капи златари, гуњу, јелеку и прслуку, зубуну, скадарском цубету, колекцији рукавица и другима.

⁸ О главном току одређеног музеолошког домишљања говори, рецимо, екскурс према култури становања и хигијене, па чак народне архитектуре, по којем у досадашњим репрезен-

речено, указала три могућа питања у оквиру преиспитивања улоге и значаја, овај пут мушких одевних образаца. На првом месту било би то да ли постоји дистинктивно и вредносно одређење на основу којег је радна одећа до данас остала на маргинама истраживања, музеализације и репрезентација, а потом постоји ли културни период у којем промене у облику и садржају мушког одевања престају да буду у пољу тумачења народног и традиционалног. Напоследку, треба назначити и то постоје ли теоријска и практична ограничења која спречавају данашње музејске стручњаке да усмере поглед ка наступајућем периоду у којем ће наша непосредна прошлост и дословно постати у довољној мери етнографски значајна за музеализацију и потоња тумачења.

Свечано–свакодневно

Прво од питања у основи се бави дистинктивним културним релацијама свечано–свакодневно, у којем су досадашњи одговори ЕМ махом били на страни репрезентативних одевних комплета и њихових делова. По неписаном правилу (по)сматрано је како радна одећа не садржи значењске топосе на основу којих су свечани обрасци припадницима исте, шире и најшире заједнице показивали и доказивали друштвени статус, благостање, припадност и идентитет (погледати, Rihtman Auguštín 1979: 10, према Bušić 2014: 167). Притом, преовлађујући концепт музеализовања и потоњег експонирања свечаног одевног обрасца у најчешће криптованом кључу етничког/конфесионалног идентитета, опет, пак, у својству израза културне особености (Simić 2006: 311–312) у потпуности је прекривао потребе за тумачењима материјалних сведочанстава превасходно везаних за свакодневне активности. Чињеница је, међутим, да сви обрасци и појавни облици свакодневне културе одевања у сваком случају садрже пуноважне информације о, рецимо, радним процесима путем којих су припадници традиционалних заједница искоришћавали све природне ресурсе из свог окружења, потом узгоју сировина, њиховој преради и настанку текстилних материјала, а напоследку свим елементима израде који постоје и код свечаних образаца: кројевима, технологијама, занатском и приступу кућне радности, историјским и културним утицајима и другом.⁹ Подразумевало се да лан, конопља (касније и

тацијама није пронађено место за било какву контекстуализацију пољских тоалета у оквиру окућница или привредних насеља.

⁹О значају сировина у настанку како свакодневног, тако и свечаног одевног обрасца, говоре поставка и пратећи каталог изложбе *Лан и конопља у традиционалној култури Шумадије*, ауторке Светлане Радојковић из Народног музеја Крагујевца, која је у ЕМ гостовала у периоду од 8. фебруара 2018. до 4. марта 2018. године (Стојановић 2019).

памук, и свила као луксузни материјал), вуна и кострет буду прерађивани у оквиру породичне или задружне културе привређивања (упореди Vušić 2014: 169), а говорећи у прилог аргумената за потоња разматрања треба навести и то како су сировине за материјале од којих је одећа израђивана у највећој мери биле плод привредних активности самих корисника (Ивановић Баришић 2017: 35–38). Привредно самодоволна сеоска домаћинства најчешће нису имала економску снагу за додатна улагања у куповину тканина, плаћену занатску израду или додатне интервенције.

У свакодневном мушком одевању за радно окружење изванредно су били значајни удобност, искористљивост и исплативост одеће у сеоским, самодовољним условима привређивања, што говори о томе на који начин је одлучивано како и од чега ће она бити израђена. На другој страни, чињеница да су привредне активности махом обављане у неактивном, приватном простору за друштвене церемонијале – њивама, ливадама, пашњацима, воћњацима и виноградима – где су могућности сусрета с припадницима других заједница занемарљиви, није представљала изазов да се радна одећа значајније идентитетски дефинише. Стога је разумљиво како у највећем проценту радна одећа не садржи упечатљиве ознаке, превасходно националног и професионалног, или оне нису постављене у први план.¹⁰ Промишљања о свакодневном, радном обрасцу одевања, као равноправном за музеализацију и експонирање, стога у сваком случају укључују и специфичне услове под којима су одређене привредне активности обављане, па су додатни критеријуми при изради довели до тога да су, рецимо, рудари имали врло робусну одећу и обућу како би у екстремним условима рада под земљом били што више заштићени, потом да су пчелари у најмању руку носили капу с велом и рукавице због заштите од уједа пчела, те да су бродарима и аласима биле неопходне непромочиве одевне комбинације и иста таква обућа.

Према донекле уједначеном одевном обрасцу током обављања свих пољопривредних послова (земљорадња, сточарење, воћарство, повртарство, виноградарство) очигледно је да су тек специфичне привредне активности захтевале одређена прилагођавања у одевању. Она су, притом, условљена превасходно могућностима да дође до повређивања, а нису дефинисана по-

¹⁰ Проф. Ђурђица Петровић је о украшавању и орнаментици делова народног костима образлагала свој став о томе како су само они делови који ће бити видљиви другима посебно наглашавани, док су неукрашене површине остајале под другим деловима одеће или тамо где ће поглед ретко пасти. Народна изрека о *црквеном и мртвеном* оделу – за одлазак у цркву или одевање покојника – говори у прилог томе да су у ниским технолошким условима израде и при различитим тешкоћама за саму набавку материјала искључиво свечани одевни обрасци били бољег квалитета и орнаментике украшавања. Како је обим овог разматрања планиран најпре да назначи могућности подстицаја за шире сагледавање већ предоченог музеолошког статуса народне ношње, народног одела или костима, неће бити шире опсервације на који начин су екстраполиране култура одевања и привређивања у историјском дискурсу различитих изложбених пројеката, или у оквиру истог концепта, рецимо *српске саборности*, на којој почива тренутна стална поставка, но искључиво сагледавања одређених показатеља за неписани став како је свечана ношња права ношња.

требом да се истакну идентитетске ознаке којима подлежу свечани обрасци. Непосредни говор радне одеће на тај начин даје одговоре на то у сусрету с каквим изазовима је утемељавана традиционална култура привређивања. Таква порука, иако препоручује свакодневно као довољно за етнографска, музеолошка, чак антрополошка разматрања, свеједно остаје искључиво први ниво значења у којем се радна одећа може тумачити. Следећи од њих, екстраполиран према свечаном обрасцу, говори у прилог већ наведеном правцу промена у систему вредности припадника народне културе. Не занемаривши ноторне ознаке идентитета у друштвеној комуникацији, треба назначити и то да су, рекао бих, одевни професионими постали један од пожељних комуникационих топоса током развитка друштва и српске државности. При избору партнера за брак¹¹ није било наодмет видети пчелара, ћумурцију, рудара, аласа, сеоског ковача и столара у „радној униформи”, и они су на тај начин и визуелно обећавали добар избор и осигурану будућност за будућу невесту и њену децу.¹² Надаље, чињеница да су, условно речено, у сточарским крајевима динарских и крашких предела основне одевне сировине вуна и кострет, потом у панонским пределима тзв. индустријске биљке, а у централнобалканским мешани материјали, говорила би у прилог претходним разматрањима и изведеним закључцима и њиховој могућој музеолошкој примени.¹³ И на крају, у савременом кључу нематеријалног културног наслеђа говорећи, свакодневни одевни обрасци у већој мери означавају вештине и спровођење процедура при настанку злакуске керамике,¹⁴ клесарској обради беловодског камена, изради пиротског качкаваља на планинским бачијама, итд., неголи свечани комплети изложени на основној етажи у аргументацији концепта *српске саборности* као идеје водиле за настапак тренутне сталне поставке ЕМ.

¹¹ Друштвена институција провладације, својеврсног медијума при избору и спајању породица браком, укључивала је његову процену моралног статуса и степена благостања будућих младе и младожење.

¹² У шире оквире поступања по таквом разматрању могуће је укључити својеврсно појашњење свакодневног одевног обрасца, које би притом било постављено на луткама у ентеријерима сталне поставке. На тај начин би, као могући прикључак досадашњем и будућем раду ЕМ, дошло до добробити промене у експографском кључу тумачења прожимања културе одевања, привређивања и становања.

¹³ На тренутној сталној поставци ЕМ извојене су по изложбеним етажама културе одевања – основна, и културе привређивања, те становања – трећа, с лабавим везивним ткивом визуелног и значењског наратива. Исто тако, треба напоменути како су у ентеријерима који аргументују културу становања уједно постављени експонати који говоре о годишњем обичајном циклусу: Божић, Ускрс, крсно име – слава, одржаном у истом простору. Ентеријери намењени култури привређивања говоре о опанчарском и грнчарском занату, винарству и виноградарству. Напослетку, треба приметити и то како су у ентеријере посвећене балканској градској кући и оној која аргументује утицаје средњоевропског културног круга, или уз њих, постављене одговарајуће лутке у свечаним одевним обрасцима.

¹⁴ Одабрани су репрезентативни елементи уписани у национални Регистар нематеријалног културног наслеђа Србије (<http://www.nkns.rs/cyr/elementi-nkns>) nkns.rs

Једноставно постављене етнографске поруке очигледно могу постати медијум на основу којег свакодневни одевни обрасци улазе у музеолошки дефинисане контекстуализације културе привређивања. Опозитно стандардизованим опсервацијама о свечаном обрасцу, најпре читаваном у репрезентацијама одабраних најлепших, најскупљих и најстаријих примерака народног костима, ношње или народног одела, показатељи о употреби управо би требало да буду делови радне одеће или одевни комплети који су већ, условно речено, амортизовани током употребе, те су на основу тога стекли атрибуте за музеализацију. Како бих у духу музејске делатности заокружио свој одговор, у својству једног од могућих, на питање разрешења опозиције свечано–свакодневно, напослетку бих изложио неку врсту студије случаја из наратива етнографске поставке самостана Рама-Шћит крај Прозора у Херцеговини¹⁵. Електронска презентација етнографске поставке самостана наводи:

„У етнографском музеју на Шћиту представљен је живот становника рамског краја. На двије етаже постављени су излошци старих заната, господарства, пријевозних средстава, стамбене културе. Трећа етажа представља текстилну радиност – процес производње и све врсте производа у упораби. Ту је и фратарска самостанска ћелија – соба фра Јеронима Владића. Четврта етажа представља флору са стотињак најчешћих биљака с називима и основним карактеристикама и фауну – породице животиња у пуној животној форми.¹⁶

На основу истраживачке технике посматрања с учествовањем¹⁷ наратив допуњујем тиме да је култура привређивања комуникационо обједињена луткама с мушком и женском ношњом, изложеним у ентеријерима пољопривредних и занатских активности. Одевни образац представљен на луткама јасно назначавачу како су у питању комплети за свакодневну употребу, што потцртавају капе, качкети и женска оглавља – мараме. Ужа етнографска поставка свакодневних активности становништва наративно је сједињена с концептом излагања на последњим етажама, које су опредељене за религијски ентеријер – фратарску ћелију с фигуром фрањевца за радним столом, као и природњачку поставку подручја на највишој, у коју је смештена фигура ловца у окружењу шуме.

Поставка у самостану недвосмислено би требало да означи нераскидиву спрегу конфесионалне припадности локалног становништва и њиховог традиционалног хабитата, а њено етнографско одређење¹⁸ старину и одрживост локалног културног окружења и његовог система вредности. Му-

¹⁵ <https://www.rama.co.ba/stranice/etnografski-muzej>

¹⁶ Исто.

¹⁷ Посета самостану и разговор с фратрима уприличени су као стручни излет током одржавања регионалног саветовања у организацији *ICOM SEE* и домаћина, Земаљског музеја у Сарајеву.

¹⁸ Треба нагласити и то да се објекат и поставка у њему у непосредној и интернет комуникацији обједињавају називом Етнографски музеј Рама Шћита, што би требало да до-

зеалије свакодневне одеће утврђују став како су свечани обрасци – говор орнамента, симболика украшавања и статусни симболи, у сваком случају подређени званичној побожности католичанства. Даљом разрадом поруке у садејству свих етажа означена је дистрибуција ауторитета Цркве, овде оличена у братру и ентеријеру и експографски позиционирана изнад свакодневице и културе привређивања локалних заједница. Напоследку, свеобухватни циљ и резултат идеолошки конструисане музејске поруке видни су на природњачкој поставци, а она је библијски утемељена по ставу како је човек, у овом случају у лику ловца, неприкосновени господар биљака и животиња. Пример самостанске поставке у ширем дискурсу говори о томе да музејска комуникација свакодневним одевним обрасцима није преваходно усмерена ка култури одевања, већ да њен културни контекст подиже на виши ниво било какво разматрање о ширим оквирима друштвено-економског домена у одрживости традиционалних заједница. Такав приступ поготово потцртава могућности читања свакодневице у, рекло би се, неприкосновено приватном простору привређивања, као основе за одређене конструкте и идеолошке поруке о идентитету и припадности.

Униформе у одевном обрасцу

Почев од периода обнове српске државности, њеног јачања и економске самосталности, прикључивање припадника сеоских заједница ширем јавном друштвеном простору било је условљено повећањем обима и квалитета тржишта радне снаге. Притом, улога униформисаних лица у јавном простору назначавала је снагу државе и њене растуће економске, инфраструктурне и комуникационе потенцијале, те су у културу мушког одевања током друге половине 19. века у најмању руку биле укључене војне, железничарске и поштанске униформе (Дамњановић 2001). Нова занимања у оквирима тадашње друштвено-државно-економске инфраструктуре, у коју су поступно улазили војници, пандури (полицајци) железничари, поштари, шумари, цариници, медицинари, рудари и други, постајала су све више препознатљива и уважавана, између осталог, по томе што су њихови припадници носили законом прописане униформе. Одређени проценат запослених у државној инфраструктури прихватио је свој нови статус као могућност за радикалну промену начина живота, један број и до тада је припадао градској средини, али, исто тако је велика група младих, мушких припадника сеоских заједница, прихватањем одређених врста послова увидела да нове обавезе у сваком

датно оснажи сваку уобличену поруку према посетиоцима (<https://www.rama.co.ba/stranice/etnografski-muzej>).

случају остављају простор за неку врсту предвојеног привређивања какво је већ у другом привредном контексту постојало у породичним задругама.¹⁹

У светлу досад изреченог, наизглед сви атрибути говоре у прилог томе да се не може говорити о пољу народне културе одевања, па треба напоменути да се сличан сплет спољашњих утицаја догодио барем у једном, монографијом *Одевање граничара Војне крајине у 18. и 19. столећу* (Николић 1978), аргументованом случају. У питању је био такође споља наметнут образац у којем је и за кориснике у живом културном окружењу, као и за савременог тумача, етнолога, пренебрегнуто неписано, но чврсто правило настанка и потоњег развоја у разноликости елемената и комплета народног одела.²⁰ Тадашња све шире заснована употреба униформе у својству новог одевног професионима у најмању руку укључује полемику о томе да ли оне могу бити разматране као одевни образац укључен у традиционалну културу одевања, а у прилог потврдном одговору треба рећи како су граничарске униформе значајне и по томе што се, дискурзивно, могу третирати и као елемент свечаног одевног обрасца као и радне, ратне одеће у некадашњим сукобима на аустријској Војној крајини.²¹ Таква истраживачка поставка омогућава да и шири културни процеси у обнови српске државности могу бити третирано као референтни за укључивање типски израђених униформи у одевне образце припадника нових професионалних друштвених група, свеједно да ли су униформе културни феномен у планираним или задесним процесима успостављања једног од званичних израза идентитета нације у (ре)утемељавању. Истовремено, гледано у правцу већ назначене улоге и значаја средњоевропског, већ на масовној мануфактури и индустријској производњи заснованог одевног обрасца, препознаје се поново процес изласка из идеалтипског тумачења појма и садржаја народне културе, овај пут у кому-

¹⁹ Учешћем у дотадашњим активностима традиционалне сеоске културе привређивања и истовременим ангажовањем на пословима, рецимо, рудара или пружних радника на железници, дошли су до модела какав је малтене читав век касније у социјализму окарактерисан као „једном ногом у опанку, другом у ципели”, тачније, повременим или сталним боравком у сеоским заједницама, а радним ангажовањем у, махом, индустријским гранама привреде. Подела послова која је подразумевала различите активности у породичним задругама видљива је у најмању руку на примеру катуна и бачија, припадника задруге који су се малтене искључиво бавили допунским привређивањем као што су пчеларство, ћумурцилик, гашење креча и друго.

²⁰ „[...] do prvih desetljeća 20. st. izradba tekstila ostala (je, M. C.) najvećim dijelom na razini rukotvorstva, odnosno kućne narodne radinosti, te da je taj nekadašnji primaran „ženski posao” u pripremi svakodnevne i svečane odjeće za članove obitelji omogućivao zadovoljenje osobnih stvaralačkih pobuda, nastajale su brojne raznolikosti u tehnološkoj, ornamentalnoj i kromatskoj izvedbi, vidljive upravo na narodnim nošnjama i uporabnom kućnom tekstilu” (Бушић 2014: 169).

²¹ Десанка Николић још 1978. године наводи разлоге на основу којих је требало преиспитати музеолошке оквире за редефиницију народног одела, те надаље теоријски и практично проширити поље деловања „[...] посебно је значајно испитати путеве којима су у Крајину продирали елементи новог, европског начина живота, па и одевања, чији су носиоци, не увек својом вољом, већ силом законских прописа, постали у првом реду Граничари” (Николић 1978: 2).

никациони простор преузимања и прожимања с урбаним, индустријским и робно-новчаним системом вредности.

У овом раду образлаган концепт уважавања етнографски пуноважног одевног обрасца радног одела превазилази досадашње дистинктивне поделе етнографско-музеолошких истраживачких области културе одевања и културе привређивања, те актуелизује питање постоји ли културни период у којем промене у облику и садржају мушког одевања престају да буду у пољу народног и традиционалног. Иако се може говорити о одређеној принуди за увођење и употребу службеног одела, за културно утемељавање нових одевних образаца далеко је битније то што су били повезани с ојачавањем институција државе у оквирима јавне службе, као напора да се Србија на сваки начин приближи Европи. Економски пожељна понуда запошљавања изван до тада јединог могућег оквира културе привређивања сеоских заједница представљала је обострану корист, за радну снагу као и државу, па је у исцрпљеној и доскора друштвено-политички зависној средини у потпуности превладан дотадашњи принцип самодовољности традиционалних иноекосних и задружних домаћинстава. Очигледна преимућства запошљавања ван примарног привредног окружења довела су до тога да утемељавање униформног одевања у, рецимо, војсци и на железници постане нови, пожељан модел одевног обрасца у иначе спором, променама несклоном окружењу припадника традиционалних заједница.²²

Процес укључивања униформи у одевне обрасце очигледно назначавала како постоје аргументи за њихову контекстуализацију и против ње, у етнологско истраживања народне културе одевања. Дуго трајање феномена, да поновим пример униформисања припадника Војне крајине, опет, говори у прилог својеврсној историјској сукцесији у укључивању таквог одевног обрасца, притом изазваној друштвеним променама условљеним неком врстом – за традиционалне заједнице – спољашњих фактора. Сматрам да је добро указати на неке од последица које примером пластично говоре о потреби да се, барем иницијално, назначи пуноправни улазак ове проблематике у поље етнологије/антропологије и етнографске музеологије. Почетна тачка постављена је у складу са ставом да су процеси, који су довели до друштвено-државних промена у поменутиим периодима, посредно условили и померања у домену одређених привредних активности. Последично томе, настало је својеврсно реструктурирање пожељних професионалних позиција у односу на опште окружење. Пример који предочава на који начин су те шире друштвене промене утицале на свакодневни живот сеоских заједница прати, на једној страни, резултате једне од испуњених обавеза

²² У другачијем контексту, али, са сличним премисама у поставкама опозиција о томе шта све могу бити значајне информације у оквиру културе одевања, говори Бонджолова путем става да „свеукупност одеће представља сложени семиотички систем, [којим се] саопштавају информације о личности (и њеном окружењу, прим. М. С.), а остварује се кроз низ опозиција: на прво место обучен–необучен, а сем тога мушко или женско, униформисан–неуниформисан, богат–сиромашан” (Бонджолова 2010: 23 према Ивановић Баришић 2017).

Србије по завршетку српско-турских ратова у периоду од 1876. до 1878. године – изградњу пруге од Београда до Ниша (редовни саобраћај отпочео је 15. септембра 1884. године), а на другој настанак институције тзв. стајаће војске, коју је увео краљ Милан Обреновић (почев од 1883. године), а која је водила униформисању припадника оружаних снага и потоњем преласку на диференциране разлике у ознакама посебних родова и јединица.

Пружни правац који је дословно пролазио целокупном територијом тадашње државе у сваком случају представљао је изванредну прилику за локално становништво да дође до сталног запослења, новчаних прихода и бенефиција какве су им у таквом статусу припадале. Постепено увођење железничарских униформи не само за чиновнике и станичне службенике, већ и остале запослене на обављању различитих радних задатака на самој прузи утицао је на то да обрасци радне и свечане службене одеће полако улазе у свакодневицу заједница чија основна култура привређивања није препознавала достигнућа научног и технолошког развоја у обликовању различитих, несумњиво квалитативно и квантитативно нових занимања. Изузев преваходног мотива за улазак у јавни професионални простор, а то су биле за традиционалне заједнице непримерене новчане надокнаде, следећи су у сваком случају били нови ауторитети и престижне ознаке јавне службе. Униформе су у таквом контексту указивале на посебан друштвени статус њених носилаца, посредно и на ауторитет државе, што је у сваком случају условљавало одређене промене у систему вредности. Све је то водило ка обликовању пожељног професионалног статуса појединаца, а на основу тога, најчешће, као и целокупног друштвеног положаја њиховог инокосног, а најчешће задружног домаћинства.

Друга последица драматичних промена у друштвеном окружењу последње трећине деветнаестог века, већ наречено утемељавање стајаће војске, у огледалу нових утицаја на одевне образце народне културе може се препознати у једном наизглед прилично неупадљивом елементу српских војних униформи тадашњег доба. У питању је капа која је до данас широко употребљавана у сеоским заједницама и препозната у различитим контекстуализацијама као шајкача (Дамњановић 2001: 31). Расправе о томе да ли та капа дугује свој назив шајаку, меканој чоји од ваљаног сукна или српским граничарским добровољачким јединицама, шајкашима у аустријској војсци, нису битне гледи тога што је она, током модернизације српске народне војске у редовну, постала део законски утемељене униформе. С обзиром на то да фолклорни наратив говори о томе како „Србин скида капу само у цркви и кући”, не треба да чуди што је током даљег одвијања установљене службе редовног војног рока шајкача једноставно прихваћена и као таква се одржала. Настављајући тумачење у том правцу, треба напоменути и то како су последње деценије 19. и прве у 20. веку биле означене многобројним ратовима и бунама у којима је борба за ослобођење и заокруживање државно-етничког простора представљала један од митологизованих наратива у систему вредности. Надовезујући се на то, у разматрање треба увести чиње-

ницу да је кроз генерације с муком разрешаван велики проблем сталног одлива здраве мушке популације у годинама за склапање брака и заснивање породице. Последица таквих друштвено-културних предуслова оличена је у том периоду наново заживелом народном изреком како „ко није за цара, није ни за девојку” – у значењу да момак може да се ожени тек по доласку из војске. Знајући за то, указује се још један од мотива да се елемент војне униформе устали у свакодневни и свечани образац мушког народног одевања. Шајкача на глави оличавала је чињеницу да су те капе по обављеној војној служби (или учешћу у рату) остајале у одевном обрасцу младих људи као својеврстан симбол њихове зрелости и снаге, па су напослетку преузеле умногоне улогу и значај шубаре, феса и других традиционалних покривала за главу.

Изазови и одговори друштвеном окружењу

Током прве половине 20. века углавном је (и упркос неминовном растакању самодовољности сеоских домаћинстава пред тзв. прогресом) одржавана главна нит у структурним поставкама културе привређивања традиционалних заједница. Гледе доследног хронолошког погледа на установљавање, развој и следствене промене током сукцесивних периода у развоју културе одевања, може се рећи како је у довољној мери већ назначена аргументација о уласку, значењима и утицају различитих појавних елемената и садржаја радног одела. Управо стога, а неуобичајено за методолошке поставке током истраживања народне културе – феномена дугог трајања, за потребе овог разматрања ће с тим периодом бити направљена искључиво спојница, те наставак разматрања поставити нове реперне тачке у време по завршетку 2. светског рата, у другу половину 20. века. Време великих и наглих промена у целокупном друштвено-културном окружењу, које је са собом донело бројне последице настале променом државног уређења у републику социјалистичког типа, увело је једну од најзначајнијих структурних промена, што је била институција друштвене својине. У сеоским срединама које су одржавале патријархални, традиционални систем вредности у свим животним пољима, нова врста својине наметнута је октроисаним уласцима у земљорадничке радне задруге и криптованим онемогућавањем развоја тзв. индивидуалних пољопривредних произвођача. Друштвена својина на селу подстакла је остваривање другог циља нове власти, а то је била државно промовисана урбанизација и индустријализација током неколико средишњих деценија у бившој Југославији, почев од, условно гледано, педесетих година 20. века, до половине осамдесетих година истог века.²³

²³ За прве тзв. петогодишње планове развоја по 2. светском рату карактеристична су била улагања у примарни привредни сектор, поглавито индустрију, док су остале гране, укључујући и текстилну производњу, унеколико биле скрајнуте. У спречи с октроисаним реструктурирањем народне културе привређивања у задружно удруживање типа комуне, превасход-

Иако су мотиви били другачији, последице на културу привређивања сеоских заједница биле су врло сличне, с обзиром на то да је велики проценат радно способног становништва следио промовисани модел и одлазио у град, како би тамо засновао нови привредни и животни хабитус. Утемељавање радничке класе у својству носилаца новог државно-друштвеног система, међутим, као споредну појаву изродило је настанак једне такође нове, флукутабилне, али постојане друштвене групе, која се може препознати у колоквијално употребљаваном изразу „једна нога у опанку, друга у ципели”.²⁴ Иако наизглед описан, појам јасно означава статус бројних припадника сеоских заједница, који су професионалним ангажманом у великим индустријским и инфраструктурним системима²⁵ бивали усељени у градове, али истовремено остајали економски повезани са сеоским домаћинствима, у најмању руку обављањем сезонских пољопривредних послова и повратним снабдевањем намирницама за своје, рекао бих, градско животно време.²⁶ Међу бројним бенефицијама које су доносила таква радна места била је и обавеза послодавца да обезбеди радне униформе за тзв. хигијенско-техничку заштиту (тзв. ХТЗ опрема), што је великом броју запослених – од неквалификоване, полуквалификоване, па све до висококвалификоване радне снаге – омогућавало да исту користи и ван радног времена.²⁷ Следећи корак у спуштању индустријског, као и других радних образаца одевања у привредно окружење сеоских заједница, догодио се на основу тога што су одевне ХТЗ комбинације циклично обнављане. Чињеница да су радни комбинезони, комплети, обућа и друге потрештине за одређене привредне делатности прослеђивани до запослених на, рецимо, двогодишње периоде, омогућила је да многа ХТЗ опрема постане поклон, или чак роба која је по

но оријентисаног према производњи хране, допринело је томе да обрасци одевања у сеоским срединама постану избор принудног, а не пожељног или у потпуности прилагођеног модела (погледати Velimirović 2016).

²⁴ Употреба ове и претходно назначених синтагми из народног говора, фолклорних наратива и изрека, иако неубичајено у разматрањима ове врсте увршћена је у текст због тога што на врло једноставан начин, иако колоквијално, објашњава шири контекст проблематике којом се у овом случају бавим.

²⁵ Пример „индустријске Раковице”, тј. Индустрије мотора Раковица, 21. маја, Фригостроја и Рекорда, где су стално радно место – изузев драматично великог прилива радника из свих делова бивше Југославије – пронашли многи становници данас приградских насеља и села на територији града Београда, као и хиљада запослених на железници и у систему поштанских услуга.

²⁶ У систему социјалистичког самоуправљања могао се, према терминима у којима су запослени тражили годишње одморе, али и отварали боловања, чак статистички уочавати број припадника друштвене групе о којој говорим.

²⁷ Последице једностраног утицаја (у смеру град–село) на промену одевних образаца некада сеоских, а већ од седамдесетих година 20. века и настанка, рекао бих, полуформалне друштвене групе тзв. *викендиша*, већ добрано субурбаних заједница, огледале су се и у томе што је све значајнији проценат већ генерацијама стално насељених становника почео да у свакодневним привредним активностима користи ХТЗ одећу, која је на различите начине стизала до корисника (упореди Ивановић Баришић 2017: 44–48).

пригодним ценама стизала до родитеља, родбине, пријатеља или сусељана, који су наставили да се баве пољопривредним делатностима. На тај начин је процентуално проширена група која је прихватила нови, за стандардну етнографију непримерени одевни образац у народној култури.

Укључивањем нових материјала, кројева, употребних модела у одевне образце, притом редефинисане током несумњиво радикалних промена у времену социјализма, правци тумачења културе одевања из претходних раздобља у српској етнографској музеологији²⁸ постали су полемични. На другој страни, последице промене државно-друштвено-културног система, која је омогућила да се утемељи општи став о радницима и сељацима као носиоцима социјалистичког прогреса,²⁹ говоре у прилог томе да народна култура у свом изворном, ширим окружењем недирнутом облику више није постојала. Преласком с приватне својине на тзв. друштвену, што се у традиционално аутархичним сеоским срединама одразило на то да је располагање робно-новчаним вишковима пренесено с инокосних и задружних сеоских домаћинстава на репрезенте друштвене/државне власти, тзв. сеоске земљорадничке задруге, убрзало је и проширило ионако већ деценијама заживело практиковање да се бар неко од чланова породица (превасходно у селима која су ближе или даље лоцирана од железничких праваца) запошљава на железници, а у процесима индустријализације и у другим великим друштвено-привредним системима. У светлу разматрања о изазовима и одговорима друштвеном окружењу, такав резултат промена у култури одевања говори на првом нивоу сагледавања да су редовним следовањима службене одеће обезбеђивани функционални, за тадашње услове квалитетни, а потом и репрезентативни одевни комплети, што је у случају конфекцијски шивене радне

²⁸ Неспорно раздвајање проблематике, концепта, методолошког и аналитичког поступка у оквирима етнологије/антропологије и етнографске музеологије – настало током последњих деценија (Стојановић 2005: 285–286) не искључује чињеницу да се до осамдесетих година 20. века и следствене антропологизације дисциплине (Ковачевић 2005: 15–17) на неки начин може говорити о етнологији и етнографској музеологији као синонимима (Исто: 11–13).

²⁹ Занимљиво је како настанак и утемељавање одређених промена у одевним обрасцима припадника друштвених група које се превасходно повезују с културом традиционалних, сеоских заједница, може да се препозна већ у документарним и играним филмовима посвећеним периоду (2. светски рат) *народноослободилачке борбе*, где се јединство народа и бораца за слободу, партизана, визуелно сагледава у костимографским решењима тумача улога рудара, сељака, железничара, свештеника и других, при чему их обједињава петокрака звезда на свакој од костиму припадајућих капа. У дискузивном погледу на музеолошке приступе разматране у тексту, треба рећи и то да су морално-идеолошки неприхватљиви припадници тзв. *четничких јединица* у домаћим филмовима увек представљени у униформама краљевске војске или у комплетима мушких народних ношњи. У истом правцу посматрано, промене одевних образаца у послератном периоду у потпуности приказују одређена решења у, рецимо, филму *Петријин венац* (доступно на: <https://www.dailymotion.com/video/x5vmj66>), где један од главних мушких ликова оличава идентитет рудара хабитуелно припадајућег сеоској средини, или, за железничаре у филму *Ово мало душе* (доступно на: <https://www.dailymotion.com/video/x52wk16>), чија је радња смештена у ширу околину Тузле током педесетих година 20. века.

одеће омогућавало да се дуготрајно користи за пољопривредне или друге сеоске радове. На другој страни, комуникација која је остваривана свечаном или службеничком одећом вишеструко је наглашавала пожељан статус оних који је користе, и то путем чињеница да: а) припада прокламованом носиоцу друштвеног ауторитета – *радничкој класи*; б) спада у неку од дуготрајно материјално обезбеђених друштвених категорија;³⁰

Закључак

Промене у схватању шта све поље етнографске музеологије треба да искаже у домену народне културе одевања, очигледно је, захтевају обиман теренски, кабинетски, као и истраживачки рад у данашњем огромном сајбер простору. Примерено таквом проширивању истраживачког хоризонта било би и свеобухватно разматрање о томе да ли одређени аспекти одевања могу, и треба да буду примерено придружени егистенцијално значајној култури привређивања, од које, у крајњем, зависи на који начин ће било који од одевних образаца у народној култури бити обликован. Основни изазов за овај рад стога је представљало постављање предње, задње, као рубних тачака, те репера на основу којих је могуће бранити изложена разматрања. С обзиром на то да резултати свих изложених промишљања у начелу реферирају на народну културу, било је неопходно назначити њено некадашње, живо окружење из деценија почетака етнологије и етнографске етнографије, а опет указати и на то како се некадашњи традиционалистички опредељени етнологи нису суштински бавили савременим процесима и променама (Ковачевић 2005: 13–14), као и њиховим умножавањем протоком времена, што је у сваком случају довело до овде изложене проблематике.

У основи аргументујући постојање дугих процеса промена у свакоднев-ној култури одевања, притом посматраних према учешћу, као и следственом прожимању са културом привређивања, стигли смо до тога да несумњиву прекретницу представља својеврсна непринципијелна спрега настала у деловању социјалистичког друштвеног система и стручног одговора етнографске музеологије на то. Обрнутим редом тумачено, промовисан етнолошки образац у којем су улогу у тумачењима ноторно егзотичног, антропо-

³⁰ Значај друштвено-културног позиционирања на основу материјалне сатисфакције новчаних прихода и других принадлежности двојако је означен, путем чињенице да су пољопривредна домаћинства умногоме зависна од сезонских варијација – добрих и лоших година – док су друштвене фирме ослобођене тога, а потом и законских одредби које су максимално штитиле запослене у сталном радном односу. Према томе, крајњи (и неретко једини) циљ у социјалистичком друштвеном уређењу, поготову у периоду *социјалистичког самоуправљања*, било је заснивање радног односа на неодређено време.

лошког Другог, преузеле традиционалне сеоске заједнице, довео је до тога да за нови друштвени поредак искључиво преживели традиционални системи вредности буду идеацијски прихваћени у потреби прикупљања „старог и вредног”, али свеједно непостојећег у савременом окружењу. За делатност Етнографског музеја то је значило да народне ношње остају највреднији, а што је још значајније, једини репрезент тзв. народног духа, и иницирало вишеструке последице: а) етнографски материјал у музејима потцртавао је статус храма културе у којем се (п)одржава дистинктивни однос према Другом и, следствено томе, владајући систем вредности (Гавриловић 2007: 7–9); б) заштитом, тј. издвајањем из живог ткива културе, предмети су постајали мртва сведочанства која онемогућавају позитивну идентификацију (Šola 2002: 70), в) инерцијом оснаживана, неписана музеолошка забрана да се савремени културни процеси тумаче у кључу етнографске музеологије³¹ је, на основу некритичког селектовања шта јесте, а шта није подобно за етнографско музеализовање, „заштитила” окружење и циљне групе посетилаца од могућих експографских концептуализација различитих варијанти радничких, службеничких и других службених одевних образаца.³²

С друге стране, уколико прихватимо почетни став како су последице утемељавања новог друштвеног система довеле до тога да сами стручњаци не препознају јединство традиционалног обрасца и неумитног процеса промена, те, сходно томе, тумачења нових резултата, препознају се назнаке за, рекао бих, аутоидеолошку цензуру у којој су бројни, у одређеном домену урбанизовани припадници сеоских заједница, били унеколико изоштени из разматрања о народној култури. Друштвено окружење у којем је прокламовани напредак дословно осудио традиционалне заједнице на маргинализацију, парадоксално, утицало је на то да се генерације, из данашње перспективе посматрано, такође традиционалистичких стручњака, не базирају на могућност тумачења живог окружења око њих.³³ Образац којим

³¹ За такав музеолошки статус је репрезентативно да је током 2001. године Историјски музеј Србије реализовао изложбени пројекат *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, уз истоимени, обимни каталог групе аутора. Музеализација униформи у кључу историјске музеолошке делатности матичне републичке установе говори речито о томе на који су начин превасходно схватани улога и значај службене одеће.

³² Претпостављам нехотично, али свеједно индикативно за период социјализма, таква тумачења су онемогућила искорак у оквиру којих је могло доћи до читања значења које рецентно друштвено-културно окружење приказују у неповољном светлу.

³³ Савремена тумачења неспорно говоре у прилог томе да народна култура одевања није нестала променом хабитуса, већ да, као и за све остале културне појаве, треба уважити ново окружење у којем се она редифинише и прилагођава: „[...] одећа кроз историју није била статична категорија. Било је периода у којима су прихватани нови елементи, односно – постојали су временски интервали када су увођени нови комади одеће у одевни инвентар појединца или, пак, само нови материјали. Са новом одећом, у смислу раније непознатих кројних облика, али и материјала употребљених за њихову израду, појављивале су се и нове речи у речнику сеоских становника. И у време тзв. фиксираних одеће, односно у времену превладавања народних ношњи – како се сеоско одевање претежно назива у радовима у нашој струци

је музеализација живог народног костима с почетка 20. века омогућавала компарацију и тумачења културе одевања из претходних периода, није употребљаван у кључу уплива радног и свечаног службеног одела у својству индикатора за промене традиционалног система вредности у оквирима коренито измењеног друштвеног уређења – социјализма. Због свега тога овај рад треба посматрати искључиво као иницијални прилог даљем концептуализовању опсежног и свеобухватног аргументовања народне културе као репрезента својеврсног гешталт обрасца садржајног јединства свих појавних облика (погледати Гавриловић 2007: 91), како у хоризонталном, тако и у вертикалном, историјски-развијном дискурсу.

Литература

- Бјеладиновић Јергић Ј. (2011), *Народне ношње у 19. и 20. веку – Србија и суседне земље 1*, Етнографски музеј у Београду, Београд.
- Бонджолова, В. (2010), *Нови дрехи – нови думи*, у: *Зборник радова: Тело и одело у култури Срба и Бугара*, Филозофски факултет, Ниш, 23–31.
- Vonifačić V. (1997), *O polisistemske teoriji folklorizmu i suvremenim pristupima istraživanju tekstila*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, 34/2, 1997, 137–151.
- Bušić K. (2014), *Iskustva, problemi i promišljanja primijenjene etnologije: suvremena značenja i pojavnosti narodne nošnje*, *Etnološka istraživanja* 18/19, 163–188.
- Цвијић Ј. (1987), *Сабрана дела АНТРОПОГЕОГРАФСКИ СПИСИ*, Српска академија наука и уметности, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине”, Завод за уџбенике и наставна средства, 355 стр.
- Дамњановић Н. (2001), *Развој службеног одевања у Србији у XIX и XX веку*, у *Службено одело у Србији (каталог изложбе)*, Историјски музеј Србије и Галерија САНУ, Београд.
- Душковић В. (2006), *Шта је заправо етнографски предмет?*, *Зборници радова МДС, свеска 4: О редифинисању појма етнографског музејског предмета*, Музејско друштво Србије и Народни музеј Крушевац, Крушевац.
- Гавриловић Љ. (2007), *Култура у излогу: ка новој музеологији*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 60, Београд.
- Гавриловић Љ. (2009), *О политикама, идентитетима, и друге музејске приче*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 65, Београд.

и науци, постојале су, условно речено, модне тенденције које су подстицале промене у начину облачења и изради нове одеће [...]” (Ивановић Баришић 2017:10).

- Gavrilović, Lj. (2009), *Muzeologija i antropologija: ukrštanje puteva*, *Antropologija* 9/9, 27–39.
- Ивановић Баришић, М. 2017. *Одевање у околини Београда – друга половина 19. и прва половина 20. века*, Посебна издања Етнографског института САНУ 88, Београд, 205 стр.
- Јоветић Л. (1988), Народна ношња као показатељ етничког идентитета, *Етнологије свеске IX* (с. с.), Нови Пазар – Београд, 81–85.
- Kale J. (2008), Je li „narodna nošnja” narodna, *Etnol. trib.* 31/38, 109–126.
- Ковачевић И. (2005), Из етнологије у антропологију (српска етнологија у последње три деценије 1975–2005), *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, *Зборник ЕИ САНУ* 21, 11–21.
- Ковачевић, И. (2008), Српска антропологија у првој деценији двадесетпрвог века, *Гласник Етнографског музеја* књ. 72, 25–40.
- Ковачевић I. (2011), Музеји и модернизација: dres, traktor i plastična lutka, *Etnoantropološki problemi* 2, Beograd, 365–380.
- Маскарели Д. (2019), *Мода у модерној Србији (каталог изложбе)*, Београд.
- Матић М., Стојановић М. (2009), Центар за пројекте и развој у Етнографском музеју у Београду, *Гласник Етнографског музеја* 73, Београд, 311–320.
- Менковић М. (2011), *Одевање у Србији у XX веку – Једна лична прича (каталог изложбе)*, Етнографски музеј у Београду, Београд.
- Миленковић М. (2008), О научном раду и нашем Универзитету (сто година касније), *Гласник Етнографског музеја* 72, 41–50.
- Николић Д. (1978), *Одевање граничара Војне крајине у 18. и 19. столећу*, Српска академија наука и уметности, Београд, 216 стр.
- Нишкановић В., Карпова О., Бижић-Омчикус В., Прокопјева Н. (2006), *Колекција јесен/зима 1867, српска колекција из Руског етнографског музеја у Санкт Петербургу*, Етнографски музеј, Београд, 110 стр.
- Прошић Дворнић М. (2003), *Поговор у: Петровић Ђ., Од пуста до златовеза*, Српски генеалошки центар, Београд, 377–404.
- Rihtman Auguština, D. (1976), *Pretpostavke suvremenog etnološkog istraživanja*, *Narodna umjetnost* 13/1, 1–23.
- Rihtman Auguština, D. (1979), *Istraživanje folklora i kulturna praksa*, *Narodna umjetnost* 16/1, 9–19.
- Ross M. (2004), *Interpreting the New Museology*, *Museum and Society* 2/2, 84–103.
- Стојановић М. (2005), Дискусија, *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*, *Зборник ЕИ САНУ* 21, 285–286.
- Стојановић, М. (2018), Изложба „Лан и конопља у традиционалној култури Шумадије” у Етнографском музеју у Београду – цртице и знаке, *Гласник Етнографског музеја* 82, 154–161.
- Simić M. (2006), *Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice*, *Glasnik Etnografskog instituta* LIV, 305–318.
- Шапоњић Ашанин С. (2008), *Мода у огледалу шездесетих (каталог изложбе)*, Народни музеј Чачак, Чачак.

- Velimirović, D. (2016), *Ekonomija nestašice: proizvodnja, distribucija i potrošnja odeće u socijalističkoj Jugoslaviji u doba dirigovane ekonomije (1945–1951)*, *Етноантрополошки проблеми*, н. с. год. 11/1, 539–557.
- Влаховић М. С. (1951), *Етнографски музеј у Београду*, *Зборник Етнографског музеја у Београду*, 11–23.
- Војновић-Траживук В. (2001), *Теоријска разматрања о народној ношњи*, *Ethnologica Dalmatica*, 10, 81–87.

Извори

www.nkns.rs

<https://www.rama.co.ba>

<https://www.dailymotion.com/video/x5vmj66/> <https://www.dailymotion.com/video/x5vmj67>

<https://www.dailymotion.com/video/x52wk16>

Marko Stojanović

MEN'S WORKING CLOTHES IN THE CULTURE OF ECONOMICS – questions and answers –

Summary

From the very beginning, the contextualization of the culture of clothing into ethnographic museology was primarily directed towards the solemn pattern that emanates, the «spirit of the times» and the folk genius of members of traditional communities. However, in the abundance of questions and museological challenges that have arisen in the past decades, the role and significance of everyday activities, which ultimately define habitus and value systems, are increasingly being contemplated. Viewed in this light, three possible issues emerge in the context of re-examining the role and significance of men's clothing patterns applied within the framework of the culture of economics. In the first place, it would be whether there is a distinctive and value determination based on when workwear has remained on the margins of research, musealization and representation, and then whether there is a cultural period in which changes in the form and content of men's clothing cease to be in the field of the folk and the traditional. Finally, it should be noted whether there are theoretical and practical limitations that prevent today's museum experts from looking to the coming period in which our immediate past will literally become ethnographically significant enough for musealization and subsequent interpretations of changes in clothing patterns.

Key words: Clothing culture, culture of economics, folk costume, working suit, ethnographic museology, Ethnographic Museum

Слика 1. Рударски шлем, Етнографски музеј у Београду

Слика 2. Електричарске ципеле, *кондуре*, Етнографски музеј у Београду

Слика 3. Поставка Лан и конопља у традиционалној култури Србије, Народни музеј Крагујевац

Слика 4. Поставка Лан и конопља у традиционалној култури Србије, Народни музеј Крагујевац

Слика 5. Поставка Лан и конопља у традиционалној култури Србије, Народни музеј Крагујевац

*Слика 6. Поставка „Назрни па се врни – народна занимања у Србији”
Етнографски музеј у Београду*

*Слика 7. Поставка „Назрни па се врни – народна занимања у Србији”
Етнографски музеј у Београду*